

Frit

35. årgang - nr. 2 - 2007

NORDEN

LÆS I BLADET

Skandinavien under tiden
1900...1930
Av *Tomas Larsson* s. 10

Skandinavien under tiden 1900...1930

Av *Tomas Larsson*

Inledning

Under perioden från förra sekelskiftet fram till 1930 ägde en intressant utveckling rum mellan de tre skandinaviska länderna Danmark, Norge och Sverige. Förutom en strikt neutralitetspolitik, som höll länderna utanför första världskriget fanns även intressanta, politiska relationer mellan länderna. Det som gör denna period än mer intressant är att det finns flera likheter mellan dåtidens och dagens hårda fokusering på Centraleuropa. Ett annat ständigt återkommande ämne är de komplicerade relationerna österut.

Vid förra sekelskiftet fanns endast två monarkier i Skandinavien, den danska (Glückborg-linjen) och den svenska (Bernadotte-linjen). Men i såväl Norge som Island fanns även starka krafter som ville frigöra länderna. Å andra sidan fanns spåren kvar av 1850- talets skandinavism. För att kompensera den politiska skandinavismens nederlag hade de tre länderna redan under 1870-talet gått över till ett mer praktiskt samarbete. Än idag lever detta samarbete vidare, även om vi inte så ofta tänker på det. Men de tidigare tankarna om skapandet av en skandinavisk dynasti var för evigt förbi.

Två riken blir fyra

Under 1800-talet hade starka självständighetsrörelser vuxit fram på Island och under 1903 upprättades ett isländskt ministerium i Reykjavik. Året därefter fick landet sin egen regering (Hjemmestyre). Det kom emellertid att dröja ända till 1918 innan ett Unionsavtal slöts mellan Danmark och Island. Unionsavtalet skulle gälla i max 25 år. Dock skulle kontrollen över utrikespolitiken, försvarspolitiken och Kustbevakningen ligga kvar i Danmark. Under december 1918 halades Dannebrogen för sista gången i Reykjavik.

Även i Norge stärktes opinionen för självständighet. Redan den 7 juni „...hemställde Stortinget hos Oskar II att låta någon medlem av huset Bernadotte mottaga den norska kronan...“ men anbudet avvisades av Sverige. Valet blev istället prins Karl i Danmark. Den 13 augusti 1905 hölls en folkomröstning i Norge där 99% av väljarna röstade för en upplösning av Unionen. Endast lite drygt två veckor senare inleddes i Karlstad förhandlingar mellan Sverige och Norge och den 22 juni påföljande år kröntes den nye norske konungen, som fick namnet Håkon VII. För första gången sedan 1380 var Norge en fri nation.

Under 1914 ägde stora händelser rum i Centraleuropa. Första världskriget startade med skotten i Sarajevo. Omgående efter denna händelse kontaktade den svenske utrikesministern den norske. Den 18 december samma år ägde det berömda dansk-svensk-norska kungamötet rum i Malmö och elva månader senare ägde ett liknande kungamöte rum i Kristiania (Oslo). ***Samtliga skandinaviska länder förklarade sig neutrala, vilket visade sig vara en mycket framgångsrik taktik då inget av länderna hamnade i krig.***

Ett gigantiskt men glesbefolkat land i Norden är Grönland. Landet besöktes redan år 877 av islänningen Gunbjörn (inuiterna immigrerade dock till Grönland långt tidigare, redan omkring 2000 f Kr). Sedan 1380 tillhörde västkusten i praktiken till Norge och det kom att dröja ända till år 1821 innan det norska Stortinget överlät Grönland till Danmark (de sista skandinaverna på Grönland från vikingatiden dog ut sannolikt redan under början av 1500-talet). I praktiken gällde överlåtandet dock endast delar av den grönländska västkusten. Under 1916, samtidigt som Danmark sålde det danska Västindien (nuvarande Jungfruöarna) till USA för nästan 3 miljarder skr (prisnivå 2006), erkände USA Danmarks

politiska och ekonomiska intressen över Grönland. Norge fick suveränitet över Svalbard och Björnön via de internationella Paris- traktaten februari 1920. Under 1921 tillkännagav Danmark sin suveränitet över Grönland då domänerna sträcktes hela vägen över den väldiga kontinenten, ända till östkusten. Cirka tio år senare gav dock den norska regeringen en sällfångstexpedition polismyndighet över norska undersåtar på Östgrönland och år 1931 proklamerade en norsk expedition Norges suveränitet över östra Grönlands väldiga kustland. Den norska flaggan hissades på östkusten och den politiska krisen var ett faktum. En tid senare fick en domstol i Holland reda ut konflikten och Danmark vann den striden. År 1928 blev Bouvet-ön - som ligger ungefär mitt emellan Sydafrika, Antarktis och Syd-Amerika - norskt territorium (ön har en yta av 49 kvadratkilometer, är nästan helt och hållet täckt av is och har den 780 meter höga Olavtoppen).

De skandinaviska ländernas närområden

Sedan en mycket lång tid har det funnits en diffus gemenskapskänsla mellan de tre folken men idag står de skandinaviska politikerna längre ifrån varandra än någonsin tidigare. Nu, liksom då, hävdar visserligen ländernas politiker att de är „bästa vänner“, men det nordiska samarbetet är i realiteten avvecklat.

Mycket har skrivits om varför det inte längre finns något reellt nordiskt samarbete. Det är lätt att få uppfattningen att denna frågeställning är ny. Men redan under första världskriget beskrevs alla minister- och kungamöten som att [de skandinaviska] statsmännen „...möttes till gemensamma möten, än i det ena landet än i det andra“. Något senare, efter bildandet av Nationernas Förbund år 1920, hade visserligen

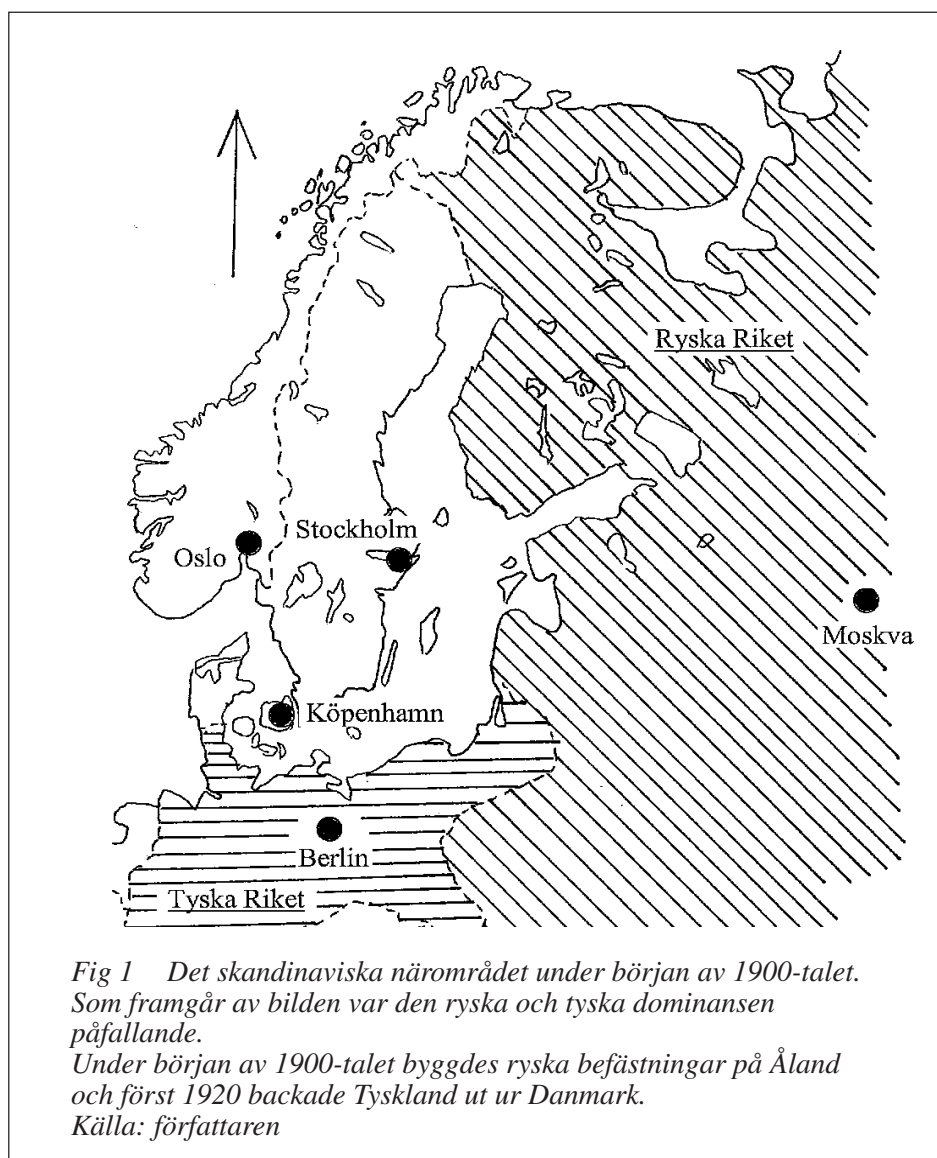

Fig 1 Det skandinaviska närområdet under början av 1900-talet. Som framgår av bilden var den ryska och tyska dominansen påfallande.

Under början av 1900-talet byggdes ryska befästningar på Åland och först 1920 backade Tyskland ut ur Danmark.

Källa: författaren

„...Sverige, Norge och Danmark utvecklade ett politiskt samarbete, som stimulerats av de tre folkens gemensamhet i tradition, språk, kultur och livssyn...“ men det fanns „...knappast några klara och bestämda mål för den nordiska politik, som begynte under 1920-talet...“(1)“. Den nordiska politik som trots allt ändå fanns var „...mest uttryck på det kulturella området och rörde sig därmed fjärran från brännbara politiska frågor...“, ungefär som idag.

Den svenske författaren Alf Henrikson sammanfattade detta uråldriga, skandinaviska beteende på följande vis: de [norrmen och svenskarna] „...har nästan alltid suttit rygg mot rygg och tittat åt var sitt håll vad storpolitiken beträffar. Då och då under seklernas lopp har de vänt sig om och slagit varandra på käften...“. Visserligen handlade boken om svenskar och norrmen, vilket dock

Henrikson snabbt kompletterar med att detta mestadels ägde rum „...under medverkan av en tredje broder“ [Danmark].

Det går inte att komma ifrån det faktum att de tre länderna alltid har varit starkt påverkade av det som sker hos grannarna i Central- och Östeuropa. De två största oroshärdarna i det skandinaviska närområdet - Ryssland och Tyskland - har dock främst påverkat Sverige och Danmark medan Norge har haft en starkare relation västerut med det anglosaxiska området. Se fig. 1 Intressant är även att det under början av 1900-talet fanns en flytande skala hos de skandinaviska länderna vad gäller relationerna till det mäktiga Tyskland. I Sverige fanns en mycket utbredd tyskvänlighet inom etablissemangen, via det mer skeptiska Danmark (som ju 1864 berövats på gigantiska landområden i söder) och till Norge, där det under

Tomas Larsson, sommarboende i Mellbystrand, Halland.

Tomas Larsson er tilknyttet Frit Nordens redaktion.

(mer info skandinaviskt samarbete www.tomas.lwp.se)

1910-talet „...växte fram ett rent tyskhat“ (2).

Intressant, inte minst ur dagens EU- perspektiv, är att närmare studera den beundran för Centraleuropa som fanns inom det svenska etablissemangen. Den svenska drottningen Viktoria, som var född i Baden, tog „...öppet parti för Tyskland, glädde sig över dess segrar och sörjde över dess motgångar“ (1). En svensk, socialdemokratisk riksdagsman talade gärna om „...den humanitet och tolerans, som utmärkte den tyska folksjälens...“ (1). Under krigets sista år fanns i Sverige „...ej färre än 800 agenter för den tyska propagandan“, enligt en amerikansk ambassadör. Det gick så långt att den tyske ambassadören i Stockholm, von Reichenau, „...uppträdde till sist så klumpigt och påträngande, att den svenske utrikesministern måste begära hans återkallande“ (1).

Vidare beskyldes socialdemokraten Branting (som var varm anhängare av neutralitetspolitiken samt intog en skeptisk till Tyskland) för att vara både „osvensk“, „tyskfiende“ samt „tjänare åt City“ (d v s England). **Intressant är att här jämföra den propaganda som en stor del av etablissemangen idag bedriver mot såväl USA som i viss mån England, samt den djupa värnaden för Centraleuropa (EU).**

De norska relationerna med

Tyskland försämrades drastiskt då tyskarna sänkte inte mindre än elva norska fartyg. Under 1916 utfärdades ett norskt förbud för främmande u-båtar att uppehålla sig i norska farvatten. Tyskarna svarade med att sätta igång ett nytt u-båtskrig mot norska fartyg. Men denna gång ställde sig Sverige och Danmark på den norska sidan.

Gemensam valuta

Trots alla politiska spänningar mellan de skandinaviska länderna fortsatte de ändå att använda kronan från starten under 1870-talet, om än i nationella versioner sedan världskrigets utbrott 1914 (se även Frit Norden, nr 2, 2005). Under 1925 hade dock den danska och norska kronan fallit kraftigt mot den svenska (neråt 53 öre per svensk krona), men under 1928 blev kurserna åter desamma.

I Centraleuropa samt Finland, som också gått in för gemensam valuta (LMU), blev dock penningvärdesförsämringen extremt kraftig. Under perioden 1914...1921 föll t ex den finska marken från 72 svenska ören till endast 8 öre, ungefär lika illa som den tyska marken (marken kraschade strax därefter, den finska marken fick istället flera extra nollor och byttes ut först under början av 1960-talet). Se fig 2

Sammanfattning

Perioden 1900...1930 är en mycket intressant del i den skandinaviska historien. Perioden inleddes med kyliga förhållanden mellan de skandinaviska länderna (unionsupplösning), samtidigt som regionen gick in i en mycket ansträngd situation med världskrig i grannländerna. Intressant är dock att länderna i flera avseenden mer eller mindre agerade parallellt (neutralitetspolitik, gemensam valuta, senare gemensam växelkurs etc). *Senare visade sig Norges och Danmarks „likgiltighet“ inför ett*

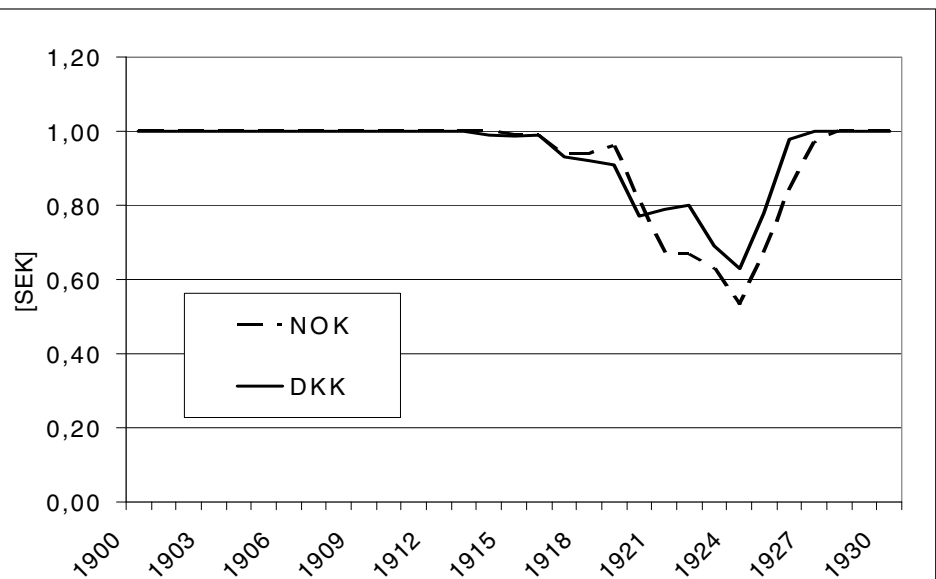

Fig 2 Växelkursen hos den svenska, norska och danska kronan under perioden 1900...1930. Fram till och med 1914 var valutan gemensam men därefter gick växelkurserna tillfälligt isär. De blev dock åter samma under 1928. Vid utgången av 2006 kostade en dansk krona 1,24 skr och en norsk krona 1,15 skr. **Det är förmodligen unikt i västvärlden att tre så lika grannländer med en i grunden gemensam valuta (från 1873) och som har en så stabil växelkurs mot varandra, har ett så litet penningpolitiskt samarbete.**

nordiskt försvarförbund rädda Sverige från att dras in i äventyrligheter på andra sidan Östersjön.

Artikeln visar även de mycket komplicerade relationer som de skandinaviska länderna hade mellan sig. Norges nyvunna självständighet, islänningarnas successiva frigörelseprocess samt ländernas högst olikartade utrikespolitiska relationer gjorde att det skandinaviska samarbetet av naturliga skäl aldrig fick någon större betydelse.

Vad kan vi lära oss av perioden?

Det finns mycket som Skandinavien idag kan lära sig av det som hände under början av 1900-talet. Den tidigare nämnda beundran av Centraleuropa inom det svenska etablissemangen finns kvar än idag, om än i modifierad form (EU). Artikeln har även gett några prov på de högst olika politiska relationer som de tre länderna hade med omvärlden. Den neutralitetspolitik som de tre skandinaviska länderna konsekvent bedrev under första världskriget skyddade oss mot att

drabbas av central- och östeuropéernas brutala politik.

Än idag är de utrikespolitiska relationerna i Skandinavien mycket heterogena, samtidigt som Skandinavien ligger i kläm mellan Östeuropa och Centraleuropa. Norge är visserligen med i NATO men inte EU, Danmark är med i bägge men har en rad förbehåll och Sverige gick visserligen med i EU men har en folkopinion som snabbt ångrade sig efter folkomröstningen.

Det är på sikt heller inte omöjligt att de politiska, ekonomiska och militära banden över Atlanten kommer att klippas av då EU har egna ambitioner inom stormaktspolitiken. EU kan då eventuellt ta över även försvarspolitiken. Vad detta kan innebära vet vi inte och frågetecknen är många. Å andra sidan blir EU allt mer beroende av Rysslands enorma naturtillgångar. Bryssel riskerar då att hamna i en valsituation mellan Norden och Ryssland, där Norden väger lätt.

I denna komplicerade situation befinner sig det nordiska samarbetet tyvärr i en snabb avvecklingsfas. Resterna av detta håller på att „vävas in“ i EU:s maktstrukturer, samtidigt

som en allt större del av de skandinaviska ländernas makt i en allt snabbare takt förs över till Bryssel. Dock har två opinionsundersökningar från 2004 och 2006 visat att de skandinaviska folken fortfarande är mycket positiva till nordiskt/skandinaviskt samarbete. *Det finns därför all anledning för de skandinaviska ländernas regeringar att stanna upp en stund i denna avvecklingsprocess.*

Vi kan även konstatera att fallgroparna inom det nordiska samarbetet är många. Förvånansvärt ofta rör det sig dock om interna stridigheter mellan de skandinaviska ländernas makthavare, underblåsta av flera sekler gamla politiska motsättningar. Men redan under 1200-talet utspelade sig en likartad utveckling på Island. Island hade visserligen utvecklat en unik form av närdemokrati och rättsstat, men samtidigt började påvemakten (Centraleuropa) sakta men säkert att få ett allt större inflytande över den isländska politiken. Den isländske författaren Njörður Njarðvík sammanfattade utvecklingen på följande vis:

„De lagstiftande krafterna insåg inte att biskoparna var en främmande faktor i systemet, en faktor som kom att hota dess existens. Denna utveckling skedde långsamt och gradvis. Hövdingarna höll stånd ganska länge och de förstod inte att de oundvikligen skulle bli besegrade av en maktfaktor som låg utanför det isländska samhället. De hade, naturligt nog, ingen samlad bild av samhällsutvecklingen i Europa.“ (3)

Det finns ett ständigt återkommande mönster i skandinavisk politik, där länderna med jämna mellanrum obemärkt börjar lyda under någon utländsk maktstruktur. Intentionerna från början är oftast goda, men det sker på bekostnad av självständigheten. Förr eller senare

Skandinavisk kronologi 1900...1930

1903	Ett isländskt ministerium upprättas i Reykjavik
1905	Norge blir självständigt
1914	Dansk- norsk- svenskt kungamöte i Malmö
1918	Unionsavtal mellan Danmark och Island
1918, dec	Dannebrogen halas för gott i Reykjavik
1920, feb	Norge fick suveränitet över Svalbard och Björnöya
1920, jun	Nordslesvig återförenas med Danmark
1921	Danmark tillkännages dess suveränitet över Grönland
1929	Norge fick suveränitet över Jan Mayen

Snabbdata skandinaviska länder år 1900

Nedan följer en kort sammanställning över de skandinaviska länderna år 1900:

Land	Danmark	Sverige/Norge
Statschef	Christian IX	Oscar II
Regeringschef	Hannibal Sehested	NO: J Steen SE: E G Boström (1891- 1900) F Otter (1900- 1902)
Antal invånare	2.523´	7.354´

Danmark	2.418 k pers	Norge	2.218 k pers
Färöarna	15	Sverige	5.136
Grönland	12		
Island	78		

Summa	<u>2.523 k pers</u>		<u>7.354 k pers</u>
-------	----------------------------	--	----------------------------

bryter sig dock länderna fria från detta ok. Problemet är att denna process kostar både tid och pengar, tillgångar som inte längre finns i en allt mer globaliserad ekonomi. *Vi skandinaver borde därför lära oss av historien och istället vända oss till varandra*

Källförteckning

- (1) „Sveriges historia genom tiderna“, Stockholm, 1953
- (2) „Norges historia“, oktober 1949
- (3) „Island i forntiden“